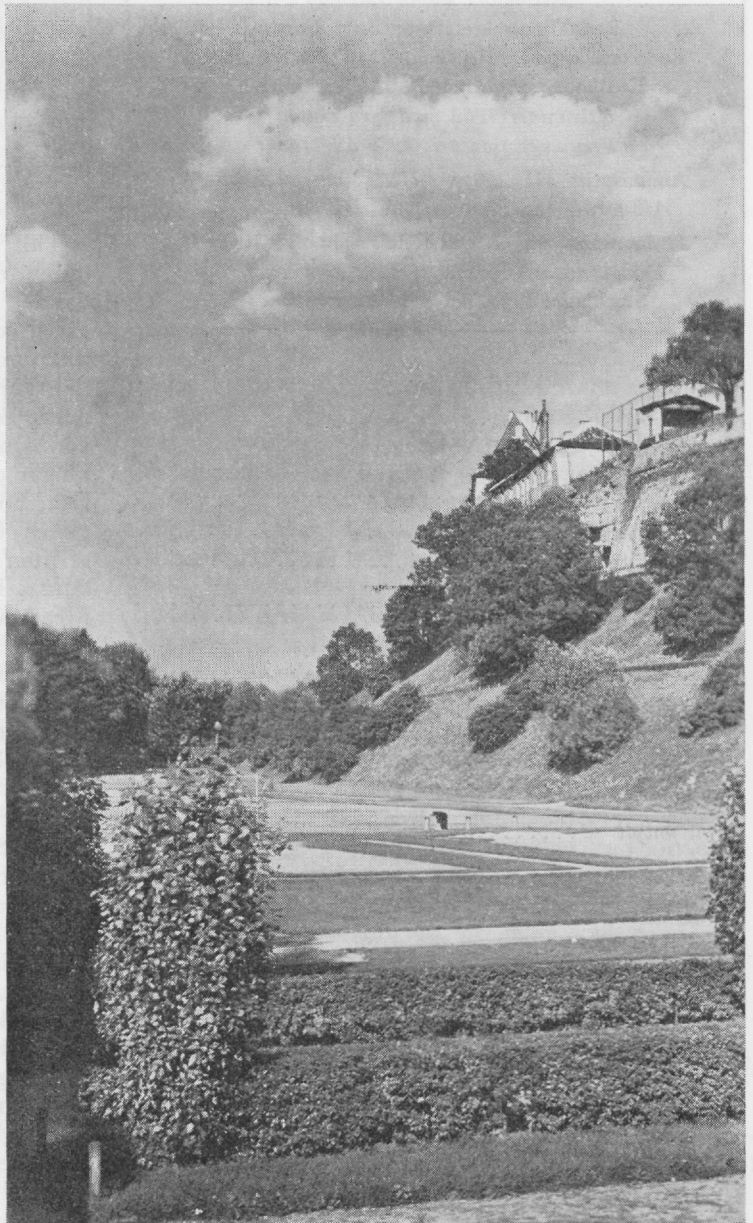

KUSTBON

Nr 3 Årgång 26

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

September 1969

Domberget i Reval, med befästningstorn, kyrkor och slott, har en skiftande historia, i vilken både danskar och svenskar spelat en stor roll. Nedanför Domberget, i mindre centrala stadsdelar, bodde under medeltiden en talrik svensk befolkning, som ägnade sig åt hantverk, handel, fiske och lotsning. — Bilden låter oss se Domberget från sydsidans parkområde.

Foto O. Haidek

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner

Ansvarig utgivare: *Elmar Nyman*

Redaktör: *Edvin Lagman*

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*

Red. och exp. Eknäsvägen 2, 112 64 Stockholm

Kustbons postgiro: 1972 07. Tel. 56 16 37

Utkommer 1969 med fyra nummer

Prenumerationspris 1969 19 kronor

Annonpris: 1/1 250:—, 1/2 130:—, 1/4 65:—
1/8 40:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 10 kr
Dödsannonser 60 kr.

Stockholm 1969. Bröderna Lagerström AB

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

inbjuder till

H Ö S T S A M K V Ä M

lördagen den 8 november 1969

med början kl 19.00

i Fenixpalatset

Adolf Fredriks kyrkogata 10, 3 tr., Stockholm

Programmet upptar bl.a.

Filmföreläsning, musik av kammarkvartett
och allsång.

Entréavgiften kr 9:— inkluderar
kaffe eller te med dopp.

Alla hjärtligt välkomna!

Innehåll

<i>Svenskbyjubileum</i>	2
<i>Bygdeskalden och hans dikt</i> av Edvin Lagman	3
<i>September</i> av E. L.	5
<i>Hemmet bortom horisonten</i> av Alexander Samberg	6
<i>Två apropåer</i> av Elmar Nyman	10
<i>Hembygdsgdagen</i> av C. B.	12
<i>Barnlekar</i> beskrivna av Viktor Aman	14
<i>Familjenytt</i>	14—16

Svenskbyjubileum

Den stora tragedi, som i början av 1780-talet tvingade huvudparten av dagösvenskarna att från gård och grund utvandra till Stora Dnjeprköken i Ukraina, fick sitt sentida lyckliga efterspel 1929, då svenskbyborna — som de sedermera blev kallade — kom till Sverige, det land som en gång för hundratal år sedan varit deras fäders.

Nu har fyrtio år förflutit sedan svenskbyborna kom hit. Åtskilligt har hunnit hända under dessa fyra decennier. En del av invandrarna fann sig inte riktigt till rätta här — orsakerna var skiftande och skulden var säkert inte alltid deras — utan drog vidare västerut över Atlanten. Många av dem är nu bosatta i Kanada, där de skapat sig nya hem under nya goda betingelser.

Till fyrtioårsjubileet har föreningen Svenskbyborna utgivit en jubileumsskrift med rikhaltigt innehåll. Redaktör för skriften är läraren och författaren Jan Utas, och ett flertal andra kända svenskbybor bildar tillsammans med honom en redaktionskommitté. Medan Kustbons läsare tidigare i första hand fått stifta bekantskap med svenskbyborna i Sverige och deras verksamhet här, ger jubileumsskriften många upplysningar om de svenskbybor, som slagit sig ned i Amerika. Följande axplock ur innehållsförteckningen kan ge en uppfattning om det rikhaltiga material som skriften bjuder sina läsare: Bevarad gemenskap, Bybornas kyrksilver, Canadas första svenskbybor, Vi på Meadows i Manitoba, Canada, Gammalsvenskbyborna i Canada, En tidig utvandrares minnen, Dagö och våra konstiga namn, Berättelse på gammalsvenska, Som gotländsk lantbrukare, Det unga svenskbyläktet. Ett stort och intresserat arbete har nedlagts av Gustav Kotz och John S. Hoas, vilka sammanställt en förteckning över svenskbyborna i Sverige och Kanada, en lista på 23 sidor med en mängd värdefulla statistiska uppgifter. Hela skriften omfattar 127 sidor.

Bevarad gemenskap! Dessa ord har en mycket djup innebörd. Det är märkligt, hur den gamla bygemenskapen lever kvar och tar sig nya uttryck i den nya omgivningen. Århundradens kamp har givit svenskbyborna samlade erfarenheter och insikter i vad sammanhållning betyder, praktiskt såväl som känslomässigt. Värdet av gemenskapen tycks stå klar även för den yngre generationen, för dem som inte var med, men som hört fäder och förfäder berätta om tradition och dagligt liv i byn på den fjärran stäppen. Ett märkligt ödes kretslopp fullbordades, när svenskbyborna kom till Sverige 1929. Detta förunderliga öde är sannoligen värt att ihågkommas. Och den skrift, som föreningen Svenskbyborna nu har utgivit, belyser mycket av det som skett och det som sker bland och med dem, som en gång fick vandra den mödosamma och för många dödsbringande vägen från Dagö till Dnjeprflodens strand.

Vi svenskar från Estland, svenskbybornas stamfränder, vill tacka för jubileumsskriften och det den ger oss; vi vill också önska svenskbyborna all lycka, och vi gläder oss åt att det gått dem allom så väl i händer.

EDVIN LAGMAN

BYGDESKALDEN

och hans dikt

Bygdeskalden underkastar sig en väsentlig inskränkning genom att skriva på dialekt: hans läsekrets blir mycket begränsad. En bygdemålsdikt kan kanske förstås även utanför det språksamfund, som har dialekten till uttrycks- och meddelelsemedel, men förståelsen blir ofullständig för den utomstående, eftersom han inte till fullo kan leva sig in i dialektens ordvalörer.

Orsaken till att dikter på bygdemål överhuvud taget kommer till är väl främst sambandet mellan en miljö och denna miljöes eget språk. En dialekt är ju bäst i stånd att återge människor, omgivning och förhållanden inom det område där dialekten talas, därför att just denna dialekt har formats av den omgivande lilla världen. Självfallet kan också andra faktorer spela in vid valet av uttrycksform — t.ex. ofullständighet i behärsknigen av riksspråket — men känslan av det direkta sambandet mellan miljön och dess språk torde dock vara den väsentligaste och den avgörande.

Inom den estlandssvenska folkgruppen har endast en bygdeskald av betydelse framträtt: Mats Ekman i Rickul kommun inom Nuckö socken. Hans dikter har mest cirkulerat handskrivna och sjungits till enkla melodier, men en fylligare samling har utgivits av Jakob Blees och Gideon Danell, och enstaka dikter har publicerats i *Kustbon* och andra skrifter. En litterär och språklig analys av Mats Ekmans produktion har ingen hittills försökt sig på. Här skall några synpunkter framföras, utan varje anspråk på fullständighet, bara som utblick mot ett intressant forskningsfält. Framställningen koncentreras kring den mest kända av Ekmans dikter, hans lyriska Båndsminsminne (Barndomsminne).

Båndsminsminne föreligger i några olika versioner, som dock inte väsentligt skiljer sig från varandra. Här en av versionerna (den fonetiska återgivningen blir av tekniska skäl ofullständig):

Ja minns han fagor tien
tå allt var vålde stort.
Å kund ja än få si'en,
hå skulld ja rät ha gjord.

Tä fagor mårja våre
mä sina fagor sol!
Så mike kutra orre,
så fagort gucken gol.

Om måren daningstien
hå ljuder herd ja tå,
tå boskan gick ur bien
å far min gick ut så.

Å gick ja ut längs stråte,
oxkern han sjongd så gällt,
han sjongd tår hela nåte
fåre sina bru så snällt.

Tår herd ja lårkjar sjonga,
tår drilla daen gårm.
Svartstårona mä onga
tår vistast mångan svårn.

Å fagor Harbo vike
å Pårsmo rännans fall!
E vike spåla sike,
ver rännan gick ja vall.

Man bäst å derast minne
som ja änt bort kan glaim
å mor mä sitt go sinne
å mina båndomshaim.

Den litterära bakgrunden till denna dikt är alldeles klar: Anna Maria Lenngrens Pojkarne. Själva upptakten är densamma rent språkligt, och rytmen har Mats Ekman lånat. Men därmed torde också överensstämmelserna vara alla. Visserligen handlar Ekmans och Lenngrens dikter båda om barndomen, men sättet att nalkas ämnet är så olika att jämförelser vore meningslösa.

Mats Ekman rör sig i sina dikter genomgående i hembygdens miljö. Motiven skiftar: giftermål och bröllop, en smått ironisk beskrivning av flickorna på olika orter, kriget, den duktige seglaren Hans, tråldomstiden, vårmorgonen och dess stämningar osv.

Av barndomstidens minnen är det vårmorgonen som står klarast i Mats Ekmans minne. Miljön är byn i skogsbyn nära havet. För den hemsöcknes läsaren är verklighetsbakgrunden mycket tydlig, och intrycket av dikten blir också starkt: vårmorgonens lyriska stämning i en gammal by framträder med grundton och övertoner på ett sådant sätt, att man upplever dikten som ett lödigt konstverk. Vad beror detta på? Vilka är skaldens uttrycksmedel?

Själva formen är enkel och tilldrar sig ingen uppmärksamhet. Rytmen är tretaktig jamb, rimmen korsade med manliga och kvinnliga i varannan rad. Endast ett orent rimpar förekommer: våre — orre, där kvantiteten skiljer. Ekmans rim är annars långtifrån alltid rena; det förefaller nästan som om han medvetet skulle betjäna sig av orena rim för att imitera en äldre, naiv stil. Diktens rytmiska schema utfylles påfallande följsamt, den naturliga språkrytmen är praktiskt taget genomgående. Endast på två ställen börjar versraden med starktryckig stavelse — men denna följes omedelbart av stavelse med starkt bitryck (senare sammansättningsled): *oxkern* (näktergalen) *han sjongd så gällt* samt *svartstårona* (stararna) *mä onga* (ungarna).

Nuckömålet — denna dikts språk — har bevarad kortstavighet i två- och flerstaviga ord. Detta förhål-

Konsthandverk och tavlor på estlandssvenska hembygdsgdagen sommaren 1969. Foto R. Treiberg

lande återverkar på utfyllnaden av rymschemat. Kortstaviga ord skapar omväxling i rytmen, men denna omväxling känns inte alltid positiv: mä *sina fagor sol*, så *mike* kutra orre, svartståröna mä onga, om *måren daningstien*, å *mina* båndomshaim. Särskilt vid sång framträder den brytning i rytmen, som kortstavigheten åstadkommer; mindre påfallande är denna kvantitetstyp vid läsning. I varje fall stör den inte helhetsintrycket, som väsentligen skapas av andra faktorer än rytmen.

En viktig roll spelar diktens syntax. Här är att märka, att Ekman knappast någon gång bryter mot den naturliga ordföljden. Detta synes vara genomgående för hans produktion och bidrar till att skapa det konstnärligt fullödiga intryck som många av hans dikter gör. I fråga om formsystemet har Ekman inte alltid lyckats lika suveränt, men i dikten *Båndomsminne* finns endast en oegentlig form, nämligen infinitiven *sjonga*, som inte existerar i dialekten. *Sjunga* heter nämligen *sjong*, med bortfall av ändelsevokalen, liksom i andra långstaviga verb och de flesta andra långstaviga ord, som under ett tidigare språkskede slutat på vokal. Syntaktiskt oegentlig är konstruktionen *Pårsmo rännans fall*; efter genitivattribut skall nämligen följa bestämd form: *Pårsmo rännans falle*.

Satskonstruktionen är enkel, med få och enkla bisatser. Ofullständiga satser i form av utrop förhöjer intrycket av naturligt, spontant tal: å *fagor Harbo vike*, å *Pårsmo rännans fall*; tä *fagor mårja våre mä sina fagor sol*. Talspråkligt och synnerligen verkningsfullt är greppet att låta det för föreställningen cen-

trala rycka fram i början på strofen, ibland som adverbial, ibland som satsfragment: *om måren daningstien*, å *fagor Harbo vike* å *Pårsmo rännans fall*, tä *fagor mårja våre mä sina fagor sol*. Här har hopats ord och uttryck med kompakt stämningssfär, appellerande till läsarens erfarenhetsvärld. Genom spetsställningen av dessa språkliga element frammanas och konkretiseras situation och miljö.

Ord och uttryck spelar en central roll i denna dikt, där den syntaktiska uppbyggnaden i stort sett förblir obemärkt — frånsatt det ovan nämnda greppet med spetsställning. Det är därför av stort intresse att granska ordval och fraser och väga dem vid bedömningen av diktens konstnärliga utstrålning.

I uttrycket *han fagor tien* är *fagor* ett starkt stämningssladdat ord med tung positiv värdering, dock helt utan den arkaiserande biton, som detta ord har i riksspråket. Skulle man jämföra med Lenngrens *Jag minns den ljuva tiden*, måste man konstatera att *fagor* har en mycket rikare och mera skiftande stämningssfär än *ljuva*. Uttrycket *vålde stort* 'vådligt, väldigt stort' innebär något naivt superlativt, och leder tanken till en mängd andra uttryck med *vålde*: *vålde fagort* 'aldeles särskilt, alldeles otroligt vackert', *vålde villt* 'otroligt fult', *båna åra vålde rasat* 'barnen är förskräckligt okynliga' m.fl. Ordet *vålde* är ett ypperligt exempel på hur skiftande associationer i en miljö kan lagras kring ett enda ord till en stämningssfär, som saknar motsvarighet på andra håll. Uttrycket *vålde stort* uttrycker kongenialt barnets storögda möte med den värld, där allting är så våldigt och så betydelsefullt.

Ett annat centralt ord är *daningstien* 'dagningstiden, dagningen'. I dagningen, när daggen låg frisk i gräset och solen färgade himlen röd i nordöst, började dagens arbete, i vårmorgonens stillhet, där det ena försynta ljudet efter det andra tydde på människans uppvaknande. Sedan gammalt var *daningstien* bemängd med känslor av skiftande slag: vandringen ut till slåttern i lyrisk frid, bonde och häst på väg till plöjningen, men också ett trött tåg av människor till dagsverksslitet på godset. Det ljud som Mats Ekman frammanar är dock det mest karakteristiska och det mest tilltalande av alla: *tå boskan gick ur bien* 'då boskapen gick ur byn', alltså skällornas pinglande i olika tonlägen. Man kände igen varje ko på skällans klang och tonhöjd, man hörde hur boskapen spreds i markerna, man uppfattade var den eller den kon gick och betade, om hon förhöll sig lugn eller om hon var ute på olovliga stigar och bort från de andra.

Å far min gick ut så: mannen med sädesskåpan i en rem kring halsen och med tråkroken att dra upp stretch över åkern till märke för sådden, en tidlös, konkret bild.

Det behövs inte många ord och uttryck för att frammana en påtaglig situation. Viktigt är att placera in stämningstarka element på framträdande plats. I dikten *Bådomsminne* iakttar Mats Ekman en påfallande återhållsamhet i fråga om antalet genuina ord och uttryck; de får verka genom sin placering och sin styrka. I andra dikter är de viktigare: *Hans är dufte man te segol* 'Hans är en duktig karl till att segla', *vatne rukor som ett megol* 'vattnet ryker som ett mögel' osv. i dikten om den duktige seglaren Hans. Krigets djupa tragik frammanas med ett enkelt grepp, genom några vardagliga ord med centralt innehåll i folkets liv och föreställningsvärld: *Kri är stort å allt gärs såndor, inga tuflar, inga flåndor* 'kriget är stort och allting görs sönder (slås i kras), ingen potatis, ingen flundra'. Det är märkligt, hur Ekman här lyckats gripa genuina, absolut folkligt riktiga expressiva uttryck: krigets operonliga, allomfattande brutalitet, den blindaste förstörelsen, avsaknaden av livets nödortft, den enklaste vardagsmaten, potatisen och den råsalade flundran, allt detta jämte skräckens och den vardagliga enkelhetens bitoner och övertoner finns med, klingande i en miljö, som under århundraden upplevt och traderat krigets fasa och vardagslivets torftiga förnöjsamhet. *Kri är stort å allt gärs såndor, inga tuflar, inga flåndor* — förmodligen går det, i varje fall med sikte på den miljö det gäller, inte att uttrycka detta starkare, inte att riktigare återge det obönhörliga i det öde som den lilla människan inte råar över.

Hur skapar Ekman sin helhetsbild? Inte genom detaljerad logisk beskrivning, utan genom att belysa enstaka, karakteristiska detaljer i sin miljö och hos sina personer. Framställningssättet är alltså impressionistiskt. Det märks tydligt i *Bådomsminne*, men ännu klarare framträder denna teknik i många andra av Ekmans dikter:

Kåckmorana had ni luar,
mottåvare had ni skuar,
villast var färe me fridrickarn,
han häjtt ox å gavst å stickarn.

(Ur Giftas, bröllopet)

September

*Helt plötsligt är dagarna
så underbart klara
och kvällshimlen penslas
i distinkt blå-röd-grönt
mot bokars och lönnars
lummiga klippta figurer.
Änderna driver på den blanka strömmen
och svanen har lagt sig till nattvila
i strandkantens smaragdgräs.
Men i morgon strilar regnet
över rosornas sista blomning
och rinner i fåror
mellan åkerns potatisblast.
Ingen månad har septembers fullhet.*

E. L.

Övers. Kokerskorna hade nya luvor (mössor), mottagarna hade nya snörskor, tokigast tycktes mig "fridrickaren", han hette (kallades) oxe och lämnades åt "stickaren" (slaktaren).

Påfallande är också realismen i Ekmans dikter. Dialekten som sådan lämnar föga utrymme för en mera teoretisk-abstrakt framställning. Alla citat här ovan kan tagas som exempel på den språkliga realismen hos skalden. Den kan t.o.m. tangeras vardagens naturalistiska detaljer som i *Bånvaftarns lene* (Barnvaktarens lön):

Man he gol som ges e hlarva
tole ha ja no änt tarva.

Övers. Men det gula som ges i "slarvan" (blöjan) sådant hade jag nog inte behövt.

Genom en talspråklig syntax, genom starkt värde-laddade folkliga ord och uttryck på centrala platser skapar sålunda bygdeskalden dikter, som för den egna miljöns människor verkar genuina och därmed konstnärligt fullgångna. Men i stort sett är de giltiga bara inom detta specifika samhälle, som har frambragt de språkliga uttrycksmedel skalden betjänar sig av. Detta hindrar dock inte, att dikternas stämning kan nå utöver dessa snäva gränser. Ett sant konstverk blir ändå i viss mån allmängiltigt, och det utmärkes av det tidlöshetens skimmer, som bildar en magisk gloria kring det. Miljöns begränsning och begränsningen av den fulla förståelsen utskiljer ju inte folkmålsdikten som en speciell art; det är endast en gradskillnad mellan denna dikt och riksspråksdikten, i det att den senare kan fattas och upplevas av flera människor. Som konstverk kan bygdemålsdikten vara lika genuin och gripa lika djupt som ett stort kulturspråks poetiska produkter.

ALEXANDER SAMBERG

HEMMET BORTOM HORISONTEN

Minnen från ödesåren 1940 — 1944

"Någon gång i vår barndom, när häggarna blommade och daldockorna lyste guldgula i hagar och på ängar..." Alexander Samberg talar på estlandssvenska hembygdsdagen.

Foto R. Treiberg

Någon gång i vår barndom, när häggarna blommade och daldockorna lyste guldgula i hagar och på ängar, då, någon gång i vår barndom, var det *vår*. Någon gång kändes dammet på de vita kalkstensvägarna så förunderligt mjukt och lent under barfotagång. Då, någon gång, dallrade vår- och sommarluften över åkrar och sädesfält. Vi minns det så väl: där hördes lärkornas drill under hembyns himmel. Då, någon gång i vår barndom, *var det lätt att leva*.

Jag har tagit mig friheten frammana dessa ackord, denna stämningbild, enär vi möts här i dag, ni och jag, i minnenas tecken, och jag har blivit anmodad att säga något om minnen och stämningar, något om det hur det är att flytta hemifrån, hur det känns att flytta hemifrån, vad som förorsakade flyttningen och hur det var att flytta hemifrån då, för 25 år sedan. Ty det är dock nu 25 år sen den estlandssvenska befolkningen i sin helhet lämnade sina hem och flyttade över till Sverige. För 25 år sedan hände detta, en solig och varm sommar — en aning i likhet med denna, som vi har i år. Det är således ett jubileumsår också i år. Och — "hur många jubileumsår ska vi ha" — frågade jag Elmar Nyman vid det tillfället, då frågan var på tal. "Vi hade ju ett sådant år också i fjol och då en

jubileumsskrift också." Då fick jag förklaringen, att det var förtrupperna och mest ungdomen, som kom över 1943, det var sjuktransporterna och de äldre och en viss "landkänning", som kom under 1943. Det var "islossningen" under 1943. Men så under senhösten och i december samma år och under tidig vårvinter och under sommaren och hösten 1944 kom den "tunga truppen", de "tunga pjäserna", om man så vill benämna överflyttningen då. Det var då, som själva det *jordnära livet* kom, som gårdarna kom, som bondestammen kom, som själva "trossen" kom, som benämningen är i det militära. — Ja, det var då bonden kom, bonden som varje år hade harvat sin åker, tjärat sin båt och riggat sin skuta, bonden, som hade blivit van att varje höst plöja ner rågstubben i sin åker efter avslutad skörd. Nu skulle det icke bli någon höstplöjning längre. Det skulle bli *flykt* i stället ifrån hemmet med alla de försakelser i följe, som ett sådant steg innebär. För 25 år sedan hände detta. Och mest dramatiskt blev uppbrottet hemifrån och själva resan för dem, som nödgades lämna sina hem under den kalla årstiden — årsskiftet 1943/44 — och som då t.o.m. i brist på båtmotorer när det var stiltje rodde över ifrån hemstranden till Finland. Man valde den utvägen i

stället för att bli inkallad i den tyska armén. — Så min vän, nog har det allt kostat på att avlägga den "hårda examen" vid övergången från ett liv i tvång och ofrihet till ett liv med mänsklig trivsel i ett fritt land. Och — låt mig hoppas, att du till äventyrs i livets ävlan icke fått för bråttom, utan att du då och då hinner begrunda dina år och öden: ett bra bote-medel mot högfärd och välfärdsmentalitet och mot tanken, att det man nu har och äger liksom kommit till av bara farten, utan arbete och hårda ödeskrav för 25 år sedan. Det är inför sådana minnen vi skall dröja något. Och får jag be: inga fordringar på framställningens art och på anförandets innehåll systematiskt och litterärt. Som en snabbskiss ber jag få presentera händelser och skeenden ifrån gångna år med anknytning och syftningar till stämningar och minnen ifrån tiden för överflyttningen. Under resor och semesterdagar har jag nu i sommarvärmen försökt uppliva minnen och upplevelser ifrån gångna år, händelser, som för en del av er kanske är mera kända och kanske mera påtagliga än för mig.

— Men livet går vidare, såsom det alltid har gått vidare. Livet gick alltid vidare. Alla besvikelser och försakelser till trots gick livet vidare — det lilla mänskliga livet, som ändå rymmer så mycket, som ändå är så vackert att leva. Så vackert att leva, min vän! Livet gick alltid vidare. Ett kort ifrån Svenska Lärardagen på Birkas i juni 1928. Där var många med. Många är borta nu, som fanns med där då den gången: Joel Nyman, Johannes Dans, Hans Pöhl, Nikolaus Blees, Anders Vesterblom, Magdalena Hollingers, Johan Nyman, Johannes Pöhl, Johannes Gjärdman, Tomas Gärdström, Arvid Nyman — för att nu nämna dem i den följd jag fann den stående på kortet, jag har. Det hör ju icke hit, menar du kanske. Eller har jag velat blanda bort årtal? Ingalunda. Dessa har dock plöjt och sått på andens och folkbildningens och den svenska folkstammens samhörighetskänslas åker, så att en överflyttning — för oss som en folkgrupp för sig — kunde komma ifråga och komma till stånd.

För 27 år sedan, alltså 1942, en by, en skola. Två lärare i samspråk, ett samtal i rönnarnas skugga. — Vår ungdom är borta, folksekreteraren Nikolaus Blees är borta. Vår riksdagsman Mattias Vesterblom är borta. Rågöborna är borta. Maavalitsus (kretsförvaltningens) tryck i Hapsal på allt svenskt ligger över oss och våra skolor som alltid — år efter år. Spelet om estlandssvenskarna som folkstam för sig är förlorat. — Mycket hände och hade hänt under de åren: 1939, 1940 och 1941. Men det hårdaste slaget kom dock i juni sommaren 1941 i och med deportationerna. Det var då som jordbruket och bönderna och "de tunga pjäserna" och de, som skötte dem, vaknade. Det var då som de, som hade att sköta om förråden, vaknade. Det var då som bonden blev två gånger utkommenderad om natten ur sin stuga för att stå inför pistolmyningen under tallarna utanför sin gård. Undra då, varför det jordnära livet, varför bonden gav upp och lämnade allt det egna. Någon gång under hösten 1941. Jag var tvungen se om mitt barndomshem, enär mina föräldrar där hade gått ur tiden. Något hade jag då antecknat till minnes: "Vet du, vad det är att

'plundra' ett hem? Icke röva, men med ägande- och arvsrätt taga därifrån det, som under många årtionden ifrån år till år har blivit samlat där? Vet du, vad ett hem är? Mors hand har virkat och strykt där och med oändlig kärlek slätat och ordnat och lagt till rätta för make och barn varje sak, varje plagg. Barfota barnaben har trippat omkring där, gått ut genom grinden och åter kommit tillbaka. Jag ser far gladlynt och med friska steg komma ifrån ängen. Jag ser mor komma mig till mötes, när jag kommer utifrån. Detta är hemmet. Detta är skansen. Detta är grinden, som leder till hemmets härd." Och vidare stod där: "Vi var gjorda maktlösa, försvarslösa. Våra vapen togs ifrån oss. Vi lamslogs genom spionage och bortförande. Oss blev berövade religionen, tidningarna. *Friheten* var borta." Vi har ännu samma år, dvs. 1941, det år, som för estlandssvenskarna och för landets befolkning i sin helhet var det hårda och det tragiska året: deporteringarnas och inkallelsernas år. Samma år, när min familj och jag brukade resa ifrån Nuckö till Korkis med hästskjuts, möttes vi av nedfällda bommar med ryska vaktposter vid vägarna och även av vaktposter uppe i höga granar vid vägen. Och inne i byn var militärtält uppspända i trädgårdarna och gårdarnas innevanare bevakade av militär. Det kändes inget vidare att under sådana nätter logera i byn. Detta år hade också kvarlämnat spår i Läänemaa (Vik) i form av brända byar och på Moon och Ösel i form av sönderbombade kyrkor. På våra många resor 1942 och 1943 till Hapsal, Reval och Leal på vägen till och från Arensburg och Runö kunde vi nogsamt bevittna den ödeläggelse 1941 års krigföring, bombardemang och bränder hade åsamkat en del byar i Läänemaa och samhället Lihula, det gamla svenska Leal. Så nog hade man känning av krigets framfart där på rätt nära håll. Där på dessa gamla vallgravar i Leal satt jag mången kväll och tidig morgon och mediterade. Bland husen hade förödelelsen kvarlämnat hårda spår. Befolkningen verkade skygg och vilsen. Det var få, som visade sig utomhus. Och på fälten väntade skördarna på skördemannens lie. På ett gammalt stenkors på den halvt igenvuxna kyrkogården stod där inristat vid namn och årtal och allt: "Ich weiss, dass mein Erlöser Lewet". Vilken trygg förvisning över tidens vanskligheter! Så har vi år 1942, ett år, när livet gick sin någorlunda invanda gång men det dock kändes på något sätt ovisst, hur framtiden skulle komma att te sig. Men att spelet om estlandssvenskarna som en i fortsättningen i Estland kvarlevande folkstam för sig var förlorat, började allt flera av oss att inse. Vi har så 1943, det år, då överflyttningstragedin började på allvar. Visserligen gav tyskarna sken av att allt var sig likt och att tyska armén ännu var i sin fulla slagkraft, men det blev alltmera klart för befolkningen, att så icke var fallet. 1943, det var det år, när folket var liksom klämt mellan sköldarna. Från den tyska ortsförvaltningens sida uppmanades befolkningen på möten och sammankomster att lugna sig och stanna kvar i landet. Tyska militären bevakade stränderna, båtmotorer togs ur. Men samtidigt stod det klart för oss, att det på ett eller annat sätt stundade till uppbrott, hur och när och på vilket sätt och vilka som skulle först, det var en fråga, som kändes outtalad, den fanns

"Vet du vad ett hem är? Mors hand har virkat och strykt där och med vänlig kärlek slätat och ordnat och lagt till rätta för make och barn varje sak, varje plagg." — Estlandssvenska föremål på auktionen, hembygdsgdagen sommaren 1969.
Foto R. Treiberg

där, den fanns överallt och bland alla, och den känslan och den frågan blev allt *intensivare*, ju längre tiden led ut på året. Det var det år, då jag ofta var på resor från Runö till Reval, till Hapsal, till Korkis, till Baltischport och till Ormsö. Genom särskilda tillstånd och med olika transportmedel och på olika vägar fick jag ta mig fram. Och jag kom alltid fram, dit jag skulle. Vid något tillfälle var min hustru med på dessa äventyrliga, strapatsrika färder. Och varje gång under besökens mellantider ifrån Runö till fastlandet hade det hänt, att någon eller några hade rest, ja, många hade rest, någon natt, de hade sjösatt sin egen eller någon gemensamt ägd båt tillsammans med kamrater eller ett helt sällskap och rest. Det låg på något sätt något mycket aktuellt i luften och i människornas göranden och låtanden, ett allt överskuggande intresse: *att komma iväg*. Hoppet om ett liv under drägliga levnadsvillkor var nu uppgivet, liksom landets självständighet var förlorad sommaren 1940, när narvafronten bröt samman. Vi hade rest ifrån Runö den 17 augusti. Min hustrus föräldrar på Ormsö gjorde sig i ordning för att fylla i blanketter för resa till Sverige med sjuktransporten på hösten. Den 6 september nere vid Förby strand på Ormsö. Hade antecknat: "Kära Joel Nyman! Livet går icke mera i långdans, icke mera i långdans som förr i svenskbygden. Det ljusa och glada där är borta. Skuggan har kommit i stället. Den ena människan trår icke mera till den andra. *Människan är skygg*. Svenskbygdens liv är sönder. Flyttning och utflyttning — svenskbygdens tragik."

Det var på Dagö det började med marschen till Ukrainas stäpper år 1781, nu för 188 år sedan. — "Acka ja! Solvarmt vid fjärden. Svenskbygdens fjärd. Förby fjärd. En galeas med hissade segel med en jolle

på släp ute på viken. — Vilken livslust behärskade inte människorna, vilken framåtanda fanns inte under självständighetstiden! Nu är allt detta borta. Ifrån Förby ensamt är det 60 personer eller mera, som nu har rymt över till Sverige." Ifrån mitt utgångsläge på Runö var jag med på resor vid alla tre sjuktransporterna från Runö till Baltischport. Jag minns särskilt den första transporten från Runö och pålastningen av människor där och deras tillhörigheter på Runö. Det var en ljum, månljus natt, natten till den 18 november. Det var något trolskt över det hela, när folket i den ljumma natten vandrade ner till båtarna och där med sina saker lastades ombord. Det var 51 personer vid första resan (transporten). Det var en osannolik syn. Det var liksom något av Söderhavets väsende över hela tilltaget. Det sjöngs och det blev "på återseende" och mången tår. Men det var på något sätt svårt och lätt på samma gång att resa och skiljas. Man var liksom på väg och undan något oundvikligt. Man var på väg till lyckans land. Och efter en tid skulle man väl återse sin kära Run, så menade man. Och sjöresorna genom Monsund och hela arkipelagen var underbara. Ni var duktigt sjöfolk, ni runöbor, ni färdades på havet trygga som på land. Ni kände väl till farleder och grund och namn på orter vid kusten, och att sitta tillsammans med er i båten timme efter timme, färdled efter färdled, resa efter resa var som att sitta i granngården på kvällarna i skymningsstunder. Vi delade resans besvärligheter med ett beundransvärt glatt barnasinne. Jag nämner här inga namn, men jag känner er rätt väl. Jag är frimodig i möten med er. Under hårda år och mitt under brinnande krig har jag försökt göra min plikt efter mänsklig förmåga, och jag ber att få tacka er alla, kamrater på färden! — Jag

saknar gamle klockar Henrik Lorentz, som gått hädan. Han var dock under dessa påfrestande och skickelse-digra tider en bra och pålitlig arbetskamrat. I sitt yrke och i sin tjänst. — Vid sjuktransporterna i Baltischport kontrollerade tysk militär ur säkerhetstjänsten förteckningen på alla medresenärer. — Redan nu var hemmen i svenskbygden i ett starkt upplösningstillstånd. Föräldrarna ville få sin ungdom över — för studier, som det hette. Och många bonde och många föräldrar hade turen att komma över själva — kanske med en kagge hembryggt öl i bagaget. Under dessa resetillfällen såg jag ryska krigsflyktningar i Baltischport — folk, som tyskarna hade tagit med sig vid reträtten ifrån Ryssland. Vad jag då tänkte? *Jo, hittills har man ändå sluppit att bli krigsflyktning.* Självt hade jag ännu kvar mitt hem, fast min familj hade jag lyckats få över till Sverige med den sista sjuktransporten strax före jul. Men ännu så länge dröjde ödeslaget. Bonden ägde sin gård och skötte sin sysslor. Hela tillvaron pendlade mellan ovisshet och ett slags undergiven förtröstan. Men ödeslaget kom. Det kom med förskräckelse med Stalingrads fall i februari 1944.

Här några anteckningar ifrån mina resor 1944. Hemkommen till Korkis i april fann jag mitt hem befolkat av en rysk familj. Det var folk, som tyskarna hade tagit med sig vid reträtten. Tittade in på folkhögskolan i Birkas. Dricker te. Fru Alma Pöhl ställföreträdande rektor. Fröken Berta Aman ordnar SOV:s kort för befolkningens evakuering till Sverige. Antecknat den 8 juni. Estlandssvenskarnas liv här är slut. Endast en restbefolkning kan stanna kvar här, utan kulturell betydelse. Så tillbaka på Runö. På den allmänna radiomottagaren på Runö får man icke lyssna till radiosändningar ifrån Finland och Sverige. Den 6 juni klockan 9 på kvällen kom Jakob Melin och talade om, att Sveriges radio nu på kvällen hade meddelat, att enligt ett ifrån Tartu-Dorpat ingånget meddelande skulle hela Ormsös befolkning ha blivit evakuerad till fastlandet. Sinnena kom i svallning. Beslöts, att jag skulle resa över till fastlandet i och för kontakt med respektive myndigheter angående motoriskonaren "Juhan", för helst ville man resa med "Juhan" och icke med småbåtar. Det arbetades, men icke mera med den tanken att själva få inhösta skördarna. I tankarna hade man redan kastat loss ifrån allt man ägde och från allt det förra. Denna resa till fastlandet 12—28 juli till några trakter där och till Reval blev en av mina äventyrligaste färder. Jag skulle besöka några orter i hemtrakten och träffa folk, jag skulle därvid försöka förmå dr Lienhard och baron Taube att gå med på en resa med "Juhan" till Runö i och för evakuering av dess befolkning, som ett tag var planerad att lämnas kvar som ett slags reservat, och jag skulle försöka att få "Juhans" besättning att gå med på en resa till Runö. Det visade sig emellertid, att det icke alls var så självklart och enkelt att få frågan löst, enär det icke hade ingått i deras planer att göra en resa ner till Rigaviken för att evakuera runöborna. Jag fick gång på gång försöka övertala L. och T. i ärendet, jag fick resa mellan Ormsö och Hapsal och följa med dem på deras resor för att övertyga dem, att det kunde bli riskabelt för befolkningen där att enbart låta den anlita sina småbåtar för överresa. Så

blev det då äntligen överenskommet, att "Juhan" strax i början på augusti skulle anlända till Runö, men då fick allting vara klart så att ilastningen inte tog mer än högst en dag. Kaptenen och styrmannen på "Juhan" gick efter övertalningar med på en resa till Runö. — Jag hade fått se flyttningsfororna på Ormsö på väg till Sviby och nere vid Sviby brygga. En natt sov jag i en hövolm i Rus. Då på natten vid halv 3-taget dunkade "Juhan" i väg från Rus till Stockholm med sin folklast, och jag var på väg på min äventyrliga färd på fastlandet. Människor jag mötte ville veta min mening. Det var klart, att de skulle i väg, tyckte de själva. Deras beslut var fattat, det fanns inget val. Det rådde ett slags undergiven uppbrotsstämning. Man tyckte, att det var meningslöst att arbeta. Värst tyckte man, att det blev med djuren. Här och var hade man redan skaffat nytt folk på gårdarna. — Så upplevde jag äventyret i Reval, när jag på Hollandigatan var nära att få sätta livet till, när jag var på väg till hamnen. Då sprang där nämligen i hamnen två eller tre krigsfartyg i luften vid lastning av minor, och förödelsen var enorm. Det sades, att 300 krigsfångar, som var med vid lastningen, fick sätta livet till direkt. Överallt i området såg man sårade människor och spår av förödelsen. Ryska flygplan kretsade ständigt över staden. — Så fredagen den 28 juli fick jag ifrån Arensburg reselägenhet över till Runö. Det var en solig och varm dag. Många tyskar i chefsställning var med på båten. Janne Lorentz badade mitt ute i Rigaviken. En liten skiss ifrån dagen: Runö i solsken. Vad människorna sen tänkte, när de stuvade sina tillhörigheter, sina säckar och små kistor ombord på "Juhan" denna soliga och varma dag den 4 augusti, folket från det fria Runö, vet jag icke, men de kom frivilligt, de skyndade att komma i väg. De hade fått nog av trakasserier och arkebuseringshot under krigsåren. Ännu i Monsund (Verder) försökte gestapopolisen fördröja resan. På båten var det med även många ifrån Nuckö och andra orter, som hade kommit på i Hapsal eller i Rus.

Så småningom suddades vid resan från Runö landets konturer ut vid horisonten, och landet försvann utom synhåll. Men framför mig i minnet står gamle Isak Ullisgårds gestalt, där han stod på däck med sin kikare och amiral Månssons gamla sjöbok i sin hand. Han stod länge vänd åt det håll, där han visste, att ön fanns, fastän den ej mera kunde skönjas.

Och så nu i Sverige: vilken andlig vila för landsmän att få besöka dem, att ta del av deras fröjde- och sorgelämnar. Det är som att få vara i hembyn som förr och samtala. Det kostar så lite för besökaren, men det ger desto mera åt den, som får besök. Också sådant kan vara att fira ett 25-årsjubileum på ett värdigt sätt.

Men ännu så länge lever där i ord och i brev minnesbilder kvar ifrån landet, vars konturer har försvunnit i fjärran. "Men det vackra gårdet mellan Korkis och hovet bör finnas kvar med sina kärva dofter och sin violetta blomsterprakt. Otroligt vackert! Och hur intensivt doftade inte dillen i Joels kryddgård!" (A. Vesterberg, 4.2.69.) "De knotiga vårdträden och frukträden talade sitt tydliga språk. Och du kanske stannade för ett par ögonblick, så att ljudet av dina fotsteg icke skulle förta något av deras bud-

ELMAR NYMAN

TVÅ APROPÅER

Experimentet med auktion och lotteri på hembygdsgdagen lyckades över förväntan. Detta tack vare många och helhjärtade insatser från vänner och medlemmar. Svenska Odlingens Vänner har fått en ytterst välbehövlig förstärkning av sin kassa — den kulturella verksamheten kan utvidgas och intensifieras.

Många av dem som var med på hembygdsgdagen minns liknande tillställningar därhemma i svenskbygden. Alltsomoftast måste det till gemensamma aktioner för att ge kyrka, skola, brandkår eller S.O.V. ett ekonomiskt handtag. Auktion, lotteri, buffet var välkända begrepp för estlandssvenskar som var verksamma i föreningssammanhang. Traditionen på detta samhällsliga område hade egentligen inte så djupa rötter. I varje fall inte på Nuckö. Där hölls den första auktionen i samband med en folklig fest så sent som 1906, på Kristi himmelfärdsdag. Här några detaljer från detta evenemang för 63 år sedan.

Vädret var ovanligt vackert denna vårdag — den 11 maj enligt "gamla stilen". Folk i stora skaror strömmade till från byarna och slog sig ner i gröngräset i kyrkoherdens hästhage (*Präst äikekåple*). Mitt på gräsplanen stod en kateder, som för dagen tjänade som predikstol, på ömse sidor om katedern ett långbord upptagande auktionsvarorna, framför katedern ett mindre bord med böcker och fotografier och bakom katedern ytterligare två långbord dukade med kaffe och dopp.

Samvaron inleddes med sång. Tryckta sångblad tillhandahölls med såväl svensk som estnisk text. Då ester och svenskar måste samsas om samma melodi kunde textvalet bli nog så knepigt. Även talen hölls omväxlande på svenska och estniska. Kortare anföranden

hölls av kyrkoherde Maass, klockare Johan Nymann och hemmansägarna Anders Sedman och Johan Wiksten. Höbrings och Nuckö sångkörers interfolierade.

Flera dagar i förväg hade pastorn och hans klockare varit sysselsatta med att skriva nummerlappar, göra upp förteckningar, sortera och klassificera auktionsföremålen. Något förvånande är kanske att de därvid fick handräckning av herrskaperna på Paschleps gods. Det mesta auktionsgodset hade knåpats ihop av församlingens syföreningsdamer, men en hel del föremål hade också lämnats av herrskaperna på socknens gods. Då ingen favorisering av språkgrupp fick förekomma, försiggick även själva auktionen på två språk. Estniska var utrotningspråket från det ena långbordet, svenska från det andra. Klockaren hade engagerats som försäljare av böcker och fotografier. Fotografierna föreställde Nuckö kyrka, kyrkoherde Maass och klockaren Nymann! De var också av egen tillverkning — kyrkoherden hade fotografiapparat.

Även vid kaffeborden hade kvalificerad arbetskraft engagerats, nämligen kyrkvårdarna (*kärkefäremildare*), något assisterade av kvinnfolk (*tårasjålk*).

Ända till sena kvällen pågick kommersen. Man avslutade med bön och sång. Inte mindre än 200 rubel brutto och 100 rubel netto inbringade denna första auktion — en synnerligen aktningvärd summa för dåtida förhållanden. Pengarna gick till ett behjärtansvärt ändamål, missionen. (S.O.V. var ju ännu inte uppfunnet.)

* *
*

Fyrtio år har runnit undan sedan våra vänner svenskbyborna steg i land i Trelleborg. Ankomsten blev

skap, — samma budskap de haft att måla till förfäderna och fäderna att prisa skaparen för varje dag han lånat dem och dej att älska denna bygd! Nu är dynerna döda, enrisbuskarna på heden vanställda, och främmande steg med hårda klackar trampar den gröna kullen med den stora holländaren. Men likväl kan man dväljas där fastän hundratals km hav skiljer åt. Tankens väg är fri, och inga hinder kan resas för den." (A. Stahl, 15.4.69.)

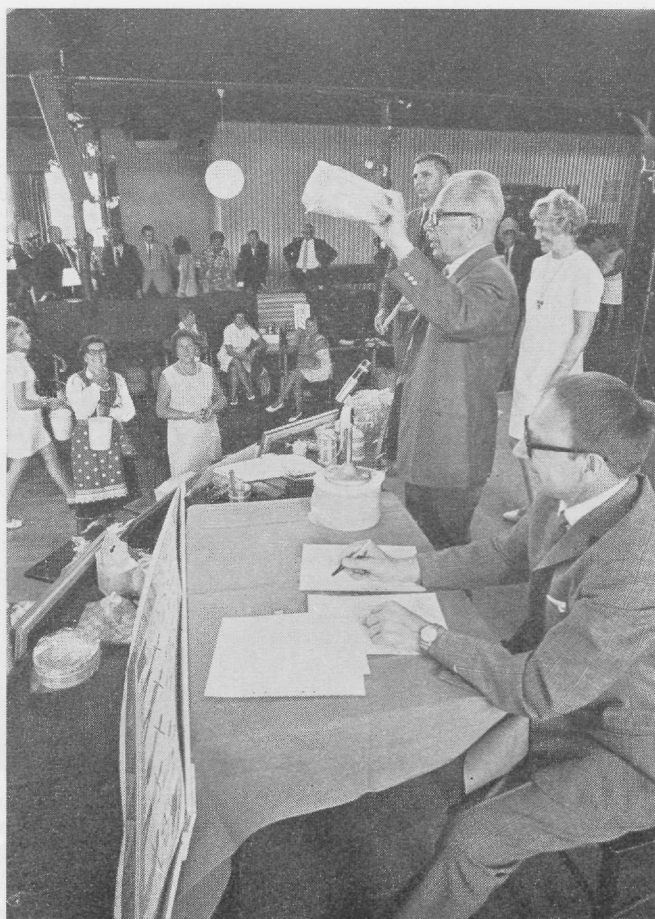
Och Ormsö försvann, och Dagö försvann. Kvar blev båten och folket på båten, de fåordiga och inåtvända människorna, som satt eller stod i små grupper och samtalade och blickade ut över havet. Kvar blev deras enkla tillhörigheter, det de hade fått med sig från hemmet — instuvat i säckar och lådor och kistor. Men genom år och öden minns jag fyrarna som lyste vid Svenska Högarna vid ankomsten till Sverige. Och jag kan icke glömma den trygga känsla jag hade, när jag första morgonen på förlägningen i Sverige i Johannes folkskola på Roslagsgatan i Stockholm såg ut över människorna på gatan, som gick där till sina tidningskiosker och till sina arbeten trygga, välklädda och utan

att behöva se sig om, om de möjligen var förföljda eller skuggade. — *Den känslan glömmar jag icke.* Den känslan var värd flykten. Den känslan var värd priset. — Och så åter en gång efter 25 år, efter 50 år, efter 75 eller 100 år, eller när det en gång i framtiden heter: "en gång för länge sedan" — varför flydde de, varför lämnade de sitt land och sina hem? Varför lämnade folket i de öppna båtar, som aldrig kom fram, sina hem, varför följde de med på "Juhan", de, som såg allt det de ägde och hade samlat — bli kvarlämnat på bryggan i Rus eller på bryggan vid Lilla Rågö? Varför vinkade han ifrån Gutanas by på den sjunkande, sönderbombade båten — ett sista farväl till sina färdkamrater, som satt i den bortdrivande fiskebåten, där några av flyktningarna hade lyckats komma undan bombflygets bomber? Min vän! Om det icke var för den trygga känslans skull. *För den trygga känsla, som du fick uppleva, som du var lycklig nog att få uppleva, och som du icke skall glömma.* Icke skall glömma, min vän!

(Festtal på estlandssvenska hembygdsgdagen
10 aug. 1969)

Alfred Heldring, som var auktionist, fick omedelbart publiken i sin hand genom att påpeka, att "Josop säkert inte ville visa sig fattigare och snålare än den skrytsamme grannen Andors". — Auktionen på hembygdsdagen den 10 augusti.

Foto R. Treiberg

milt talat något av en sensation. Deras jubileumssammankomst i år har också uppmärksammats i pressen. Lagom till jubileet har Föreningen Svenskbyborna utgivit en intressant och prydlig Jubileumsskrift, som närmare presenteras på ledarplats i detta nummer av Kustbon. Den följande propån inspirerades egentligen av en passus i Jan Utas' förord. Där står att minnesskriftens utgivning och tryckning möjliggjorts genom generöst ekonomiskt stöd från *Svenskbyfonden i Uppsala*.

Vad är det? frågar sig säkert många av Kustbons läsare. Är det resterna av den nationalinsamling som gjordes 1929, då svenskbyborna anlände? Nej, som åtminstone alla svenskbybor säkert vet, härrör Gammal-Svenskbyfonden från en insamling som startades redan 1919. Det var ett av de svåra åren i våra fränders växlingsrika och dramatiska historia. Under motot Hjälp Gammal-Svenskby! spreds ett upprop under tecknat av prins Carl och ett åttiotal kulturpersonligheter från olika samhällssektorer, däribland bl.a. landets utrikesminister J. Hellner, ärkebiskop Nathan Söderblom, socialdemokraternas partihövding Hjalmar Branting, borgmästare Carl Lindhagen, skeppsredare Dan Broström. Det för insamlingen bildade arbetsutskottet bestod av pastor Axel Lutteman, ordförande, förvaltare Anders Nilsson, sekreterare, och direktör Claes Virgin, ledare av insamlingen och handhavare av dess finanser.

Den som närmast torde ha inspirerat insamlingen var nyssnämnde Anders Nilsson. Han hade under ett

halvår varit nere i Ukraina, på uppdrag av ärkebiskop Söderblom, och han hade då också kunnat studera förhållandena i Gammal-Svenskby. Nilssons rapporter var så alarmerande att man i Sverige blev övertygad om att något med det snaraste måste göras för "blods- och stamfränderna" där nere. I uppropet framhölls bl.a., hur svenskbyborna under kriget fått bära lika stora bördor som deras grannar i de ukrainska byarna. Deras bästa kreatur, spannmål och övriga produkter hade rekvirerats till låga priser. Och det var värre än så. "De ha villigt burit alla pålagor, lydiga den lag, som förr så länge skyddat dem. Vad de där emot inte kunna bära, är det bolsjevikiska ok, som efter krigets slut åtskilliga gånger legat så tungt över deras samhälle." Under föregående år på våren hade "hela det svenska häradet" plundrats på kläder, skor och inventarier av allehanda slag och penningar utpressats till ett belopp av 60 000 kronor. Inte mindre än 20 000 kronor härav kom det på svenskarnas lott att betala och i kontribution krävdes betydligt större summor ändå. Några penningar fanns emellertid inte i byn. Såväl den lilla kyrko- och skolkassan som privata personers besparingar var redan rövade.

Vad ville insamlingens tillskyndare närmast uppnå? De avsåg inte att ge någon omedelbar ekonomisk hjälp. Syftet borde i stället vara att skaffa medel för att på lång sikt verka för bevarandet av svenskheten i Gammal-Svenskby. En fond, "tillräckligt stor för att med sin avkastning för all framtid trygga svenska språkets bibehållande i skolundervisning och gudstjänstliv"

HEMBYGDSDAGEN

Årets hembygdsdag inleddes med välkomsttal av Johan Vallin.

Årets hembygdsdag inleddes med välkomsttal av Johan Vallin.

Foto R. Treiberg

Av orsaker, som de flesta av oss känner till, kunde årets hembygdsdag inte hållas i Saltsjöbaden. Vi samlades därför för första gången i Björknäspaviljongen på Värmdön. I den kvävande högsommarvärmen var den svala rymliga lokalen en utmärkt samlingsplats. Huvudentrén är bred och imponerande, så man slapp all trängsel i dörrar och korridorer, trots att mellan 300 och 400 personer mött upp. Akustiken kunde ha varit bättre och likaså omgivningen, som verkade hopträngd och föga inbjudande.

Man saknade Saltsjöbadens friska havsluft, den öppna Baggensfjärden och den höga ljusa Baggenssalen, som under de senaste åren varit vår mötesplats. Nu är den borta för alltid.

Godtemplarlogens hus på Tollare, där vi brukade samlas under de första åren, var med sin park och sin vackra omgivning en kär mötesplats, som numera inte kan ställas till vårt förfogande.

Årets hembygdsdag inleddes med ett inlednings- och välkomsttal av Johan Vallin, varefter Alexander Samberg höll ett väl uppmärksammat föredrag, vari han bland annat redogjorde för de förhållanden och de stämningar, som rådde i svenskbygderna under de sista hektiska veckorna av evakueringen. I några av de övergivna estlandssvenska stugorna bodde redan främmande flyktingar. Enkla föremål, som far och mor använt under sitt dagliga liv, men som nu användes av främlingar eller hade lagts undan såsom onyttiga och värdelösa, hade plötsligt fått ett oskattbart värde. — Det kändes som att stjäla skatter från eget hem, om man ville ta med sig något litet föremål som minne, menade Alexander Samberg. Han hade nämligen under sina många resor mellan de olika svenskbygderna också besökt sitt barndomshem i Korkis.

Programmets höjdpunkt var naturligtvis auktionen på estlandssvenska hemslöjdsalster och andra före-

borde bildas. Målet var 100 000 kronor. De riktade en uppmaning "till hela Sveriges folk att på allt sätt stödja det behjärtansvärda företaget". Först två decennier senare hade summan uppnåtts. Då hade svenskbyborna redan varit 10 år i Sverige, och det ursprungliga motivet för insamlingen — att bevara svenskheten i Ukraina — hade för länge sedan lämnats ur sikte.

Om denna fond bör ytterligare tilläggas, att den egentligen inte var avsedd enbart för svenskbyborna, trots rubriken i uppropet. Insamlingen skulle gälla såväl "olyckliga blodsfränder mitt ute i förskingringen vid Dnjeprflodens stränder" som dem vid "Östersjöns kuster", vilka "kastats hit och dit i orons virvel som hotar att spårlost uppsluka dem."

Här är inte platsen att utreda Gammal-Svenskby-

fondens verksamhet. Klart är att uppropets passus om hjälp även åt de "svårt hemsökta svenska utposterna på estländska kusten och uti Rigabukten" länge var obekant för estlandssvenskarna. Först 1938 framhölls hos Domkapitlet i Uppsala — fondens förvaltande myndighet — från riksantikvarien Sigurd Curman att Gammal-Svenskbyfondens medel också borde användas för svenskhetens bevarande i Estland. Denna framstöt resulterade i att Svenska Odlingens Vänner erhöi 750 kronor till att avlöna en sekreterare (den första och hittills enda avlönade i föreningens historia) samt 250 kronor som understöd åt en estlandssvensk studerande vid lantbrukshögskolan i Ultuna.

Och vartill skulle Gammal-Svenskbyfonden nu användas om inte för ett så vällovt ändamål som utgivningen av en Jubileumsskrift om Svenskbybornas öden efter uppbrottet från Dnjeprs stränder.

I år samlades estlandssvenskarna till hembygdssdag i Björknäspaviljongen i Herrgården på Värmdön. Tollare folkhögskola och Restaurangholmen i Saltsjöbaden är som samlingsplatser för oss numera minnen blott, sedan Tollare visat sig för trångt och Baggenssalen på Restaurangholmen eldhärjats.

Foto R. Treiberg

mål, som var utställda till allmänt beskådande. Allt var tillverkat här i Sverige. Här fanns ölståndor, byttor, smöraskar, läglar, träflaskor (*tinnaler*), slevar m.m. allt i finaste utförande. Vidare såg man förkläden, tröjor, strumpor, skor, oljemålningar med motiv från våra gamla bygder och mycket, mycket annat, som säkert får sin plats i finrummet.

Alfred Heldring, som var auktionist, fick omedelbart publiken helt i sin hand genom att på sitt perfekta sätt påpeka, att om han kände estlandssvenskarna rätt, så visste han, att Josop inte ville visa sig fattigare eller snålare än den skrytsamme grannen Andors. Det gällde att bjuda över grannen.

Då auktionen väl kommit i gång, tyckte man sig sitta bland idel förmöget folk. Buden på de olika föremålen blev mycket höga, högre än någon kunnat ana, och auktionen gav ett netto på 10 000 kronor. Man vill gärna härav dra slutsatsen, att våra landsmän är väl-situerade.

Den lyckade hembygdssdagen avslutades med allmän dans.

C. B.

*Ett hem är oss bäst,
fast bräckligt och ringa.
Hemma är är herre en var.
Den, som om om mat
till vart mål måste bedja,
blodigt hjärta han har.*

(Ur Havamal. Övers. av A. Åkerblom)

VINSTNUMMER

vid hembygdssdagens lotteri

Vinst nr	1	1005
	2	103
	3	1209
	4	68
	5	857
	6	422
	7	718
	8	334
	9	617
	10	272
	11	196
	12	961
	13	1429
	14	513
	15	44

BARNLEKAR

beskrivna av Viktor Aman

Det var på den tiden, då barnen i byarna ännu inte hade bollar av gummi att leka med. Inte heller hade de andra färdiggjorda köleksaker. Men man kunde förstås göra leksaker själv, och lekar att välja fanns det många, både sådana som man kunde leka hemma i stugan och sådana som passade bäst utomhus, t ex då man gick vall och korna hade lagt sig för att vila och idissla. — Ibland förekom ramsor och sånger på estniska eller tyska, som man inte förstod, och det var hemlighetsfullt och spännande.

De flesta av dessa lekar förekom förstås på flera orter, kanske under olika namn. Här följer några lekar från Nuckö, så som de lektes i Österby.

Ker te Rävöl (Köra till Reval)

På en trädgren eller liten trädstam skär man av kvistarna en bit ifrån stammen, så att det blir många knaggar. Trädet ställes upprätt. Det är vägen till Reval, och avstånden mellan knaggarna är dagsleder från krog till krog. Varje deltagare skaffar sig en häst; den kan vara en grenklyka, som man skär till så att den liknar ett hästhuvud med bläs, stjärna e d. Dessutom behövs en "pulk" (pinne) som tärning. Den täljs t ex fyrsidig, om det är fyra deltagare, och varje barn får sin sida märkt med inskurna jack.

De lekande kastar *pulken* i tur och ordning, och den som lyckas få sin sida upp, får flytta sin häst ett steg uppför trädet. Det gäller att köra hela vägen upp till Reval och hem igen.

Kibimänge (Stenleken, estn)

Fem stenar, lite större än hasselnötter och någorlunda släta och runda. Kan spelas på marken eller på utbredd storduk.

Man låter stenarna rulla ur handen ut på marken. Så kastar man upp en sten, och medan denna är i luften, grabbar man en sten från marken och fångar sedan den första i luften. (Om man så vill, kan man därefter lägga den ena stenen över i den lediga handen, men skickliga spelare bryr sig inte om att göra det.) Så fortsattes, tills man tagit alla fyra stenarna. — Det var *ettina* (ettorna). Därefter kastas en sten upp och tas två i taget från marken, *fäena*. I *triena* gäller det att kasta upp en sten och ta tre ifrån marken — samt den sista av de fyra. — Så har man alla fem stenarna i näven; en kastas upp och de fyra läggs under tiden ner på marken, så en upp i luften igen och man tar de fyra samt fångar den femte i luften. — Detta var *trops*.

Nästa omgång, *inhlå*, kastas alla stenarna först upp

och så många som möjligt fångas på handens översida. Därefter kastas dessa upp och fångas med uppvänd handflata — *oppäts* — eller nedvänd — *neräts*. För oppäts får man *ti* (tio) för varje sten, för neräts *tiue* (tjugo). — I andra byar kunde räkningen vara annorlunda.

Om *he gick* för den spelande, dvs. han missade vid grabbandet, fick nästa deltagare börja.

Ibland hamnade stenarna långt från varandra på marken; då gällde det att *svarv* (rafsa) dem. De skickliga spelarna kunde göra leken svårare genom att lägga in särskilda konster. Det krävdes snabba, smidiga fingrar, och flickorna var skickligast.

Forts. i nästa nr

Familjenytt

Döda

Fru Gertrud Ahlström, född Liljebäck den 28 mars 1896 på Ormsö, avled den 23 juni 1969 i Stockholm.

Änkefru Agneta Andersin, född Asplund den 26 nov. 1887 på Ormsö, avled den 4 aug. 1969 i Stockholm.

Oskar Bedman, född den 23 augusti 1891 på Nuckö, avled den 22 juli 1969 i Huddinge.

Anton Brunberg, född den 14 nov. 1899 i Rickul, avled den 1 okt. 1965 i Stockholm.

Fru Maria Claeson, född Beckman den 19 april 1912 på Ormsö, avled den 18 juni 1969 på Lidingö

Fru Katarina Gren, född Nyman den 7 dec. 1898 på Ormsö, avled den 16 aug. 1969 i Stockholm

Johan Heyman, född den 3 april 1885 i Rickul, avled den 5 maj 1969 i Åkersberga.

Johann Friedrich Kimberg, född den 14 sept. 1893 i Hapsal, avled den 8 juli 1969 i Stockholm.

Änkefru Maria Koinberg, född Zeisig den 16 dec. 1874 på Nuckö, avled den 23 nov. 1956 i Norrköping.

Kristina Massalin, född den 27 aug. 1955 i Stockholm, avled den 13 juni 1969 i Stockholm.

Hans Steffensson, född den 24 mars 1896 på Runö, avled den 10 aug. 1969 på Lidingö.

Alexander Stubender, född den 20 mars 1900 på Nuckö, avled den 15 aug. 1969 i Sundbyberg.

Fru Tatjana Tamvelius, född den 22 jan. 1914, avled den 28 juli 1969 i Stockholm.

Fr. Maria Timmerman, född den 31 mars 1887, avled den 6 aug. 1969 i Stockholm.

Bemärkelsedagar

85 år

Lena Kopparberg, född den 18 okt. 1884, Rickul
 Birgitta Hamberg, född Öman den 20 okt. 1884, Ormsö
 Mari Åkerblad, född Åkerblad den 27 okt. 1884, Rickul

Maria Brunberg, född Vesterman den 18 nov. 1884, Rickul
 Lovisa Ahlberg, född Vesterbom den 23 nov. 1884, Rickul
 Pauline Engblom, född Hamm den 23 nov. 1884, Vippal
 Agneta Selin, född den 24 nov. 1884, Ormsö
 Johan Talberg, född den 10 dec. 1884, Rickul
 Maria Bäckman, född Berggren den 13 dec. 1884, Ormsö

(Forts. nästa sida)

Min älskade make,
 vår kära pappa
 och farfar

Robert Aman

* 6/7 1906
 † 24/5 1969

har stilla innsomnat. Djupt sörjd
 och saknad men i ljusaste minne
 bevarad av oss, syskon, släkt och
 vänner.

Norrköping den 28/5 1969.

ADELE
Barnen
Barnbarnen

Du kämpade så tappert
 mot sjukdom som var svår.
 Du såg det som var vackert
 Och längtade mot vår.
 Och vi som stod Dig nära,
 Vår saknad är så stor;
 Från alla Dina kära,
 Vårt tack och sov i ro.

Min älskade Maka
 vår kära Mor, Farmor
 och Mormor

Katarina Ahlström

född Rönneberg
 9 augusti 1905

har i dag hastigt lämnat oss.
 Innerligt sörjd och saknad
 Lidingö den 20 juli 1969.

LARS

ESTER — FERDINAND

EINAR — MAJ-BRITT

AXEL — SONJA

HENRIK — ANN-MARIE

RICHARD

Barnbarnen

Far, syskon, släkt och vänner

Alla länkar brista
 allt vi måste mista
 endast ett står kvar
 minnet av det Du var.

Katarina Fällman

* 18 november 1903
 † 19 juni 1969

Innerligt saknad

SLÄKTINGARNA

VÄNNERNA

Ljuvt är att vila
 från lidandet ut
 Somna från allt
 som har smärtat.

Min käre Make
 Vår älskade lilla Pappa

Anders Appelblom

* 26/5 1881

har i dag ingått i sitt
 eviga hem.

Älskad och saknad av oss, broder,
 släkt och vänner samt Filadelfia-
 församlingen.

Rågsved den 30/8 1969

MARIA
MAJA och CARL
KATARINA

Ty vi veta, att om vår
 kroppshydda,
 vår jordiska
 boning nedbrytes,
 så hava vi
 en byggnad, som
 kommer från Gud,
 en boning som icke är
 gjord med händer, en
 evig boning i himmelen.

Vår käre Far
 Morfar och Farfar

**Anders
Lindström**

* 22/9 1905

har i dag lämnat oss, syster, släkt
 och vänner i stor sorg och saknad.

Årsta den 30/5 1969

ADELE och HJALMAR

SYLVIA och BERNT

BIRGER och KARIN

Barnbarnen

När Mor gick bort så ensam blev
 Din strid,
 nu käre Far har även Du fått frid.
 Sov gott Ni två som delat livets
 öden,
 i gravens ro förenade i döden.

Vår kära

Lilly v. Pressentin

* 9/4 1885 Tallinn
 † 14/7 1969 Stockholm

Sörjd av

BARN och BARNBARN
 i Estland

HARRIET och EDUARD TANK

Jordfästningen ägde rum
 den 22 juli i Heliga Korsets
 Kapell, Skogskyrkogården.

**Maria
Timmerman**

* 31/3 1887
 † 6/8 1969

Sörjd — Saknad

KUSINER KUSINBARN

Övrig släkt och vänner

80 år

Johannes Soogna, född den 1 okt. 1889, Vippal
Hans Murman, född den 2 okt. 1889, Ormsö
Ida Sofia Schneider, född Bro den 13 okt. 1889, Reval
Pauline Nuter, född Sedman den 23 okt. 1889, Nuckö
Roman Tammik, född den 27 okt. 1889, Nargö
Gertrud Alström, född Alström den 7 nov. 1889, Ormsö
Ketzia Johansson, född Westerberg den 12 nov. 1889, Reval
Elisabeth Dorothea Lorentz, född Mickus den 14 nov. 1889, Runö
Alexander Strömkvist, född den 16 nov. 1889, Rickul
Lovisa Heyman, född Fagerlund den 23 dec. 1889, Rickul
Anders Stenholm, född den 25 dec. 1888, Ormsö

75 år

Brita Maasik, född Lundgren den 10 okt. 1894, Reval
Hans Lilja, född den 16 okt. 1894, Ormsö
Larissa Martinsson, född Aleksinski den 23 okt. 1894, Reval
Agneta Sandell, född Carlström den 31 okt. 1894, Ormsö
Johannes Veski, född den 4 nov. 1894, Nömme
Eduard Priskus, född den 6 nov. 1894, Harku
Katarina Hammerman, född den 11 nov. 1894, Ormsö
Maria Saare, född Raun den 15 nov. 1894, Reval
Maria Öman, född Förberg den 4 dec. 1894, Ormsö
Maria Timmerman, född Grönberg den 19 dec. 1894, Nuckö
Maria Grönstrand, född Moll den 22 dec. 1894, Orro/Ormsö
Eduard Akk, född den 25 dec. 1894, Reval
Katarina Sandell, född Glad den 25 dec. 1894, Ormsö

70 år

Elisabet Saar, född Juhkental den 1 okt. 1899, Hapsal
Linda Susanna Berggren, född Kanketer den 4 okt. 1899, Reval
Maria Link, född Alun den 12 okt. 1899, Nuckö
Elfrida Ekman, född Thomsson den 14 okt. 1899, Rickul
Agneta Vidgren, född Engdal den 14 okt. 1899, Ormsö
Elise Leontine Joanurm, född Luther den 17 okt. 1899, Nargö
Anton Brunberg, född den 19 okt. 1899, Rickul
Bertil Wodd, född den 21 okt. 1899, Hapsal
Axel Bergman, född den 30 okt. 1899, Nuckö
Anders Liljeros, född den 4 nov. 1899, Ormsö
Lovisa Stahl, född Magnusson den 5 nov. 1899, Rickul
Katarina Alström, född den 7 nov. 1899, Ormsö
Alida Mathisen, född den 7 nov. 1899, Hapsal
Olga Vesterman, född Granberg den 7 nov. 1899, Rickul
Engelhard Korjus, född den 11 nov. 1899, Hapsal
Magdalena Klement, född 15 nov. 1899, Rågöarna
Agneta Fält, född den 27 nov. 1899, Ormsö
Johan Fagerlund, född den 28 nov. 1899, Runö
Felix Edgar Dahl, född den 1 dec. 1899, Reval
Johannes Luhn, född den 1 dec. 1899, Nuckö
Agneta Vahlberg, född Berggren den 7 dec. 1899, Ormsö
Olga Greis, född den 9 dec. 1899, Odensholm
Marie Leontine Hansson, född Peterson den 11 dec. 1899, Reval
Elisabeth Viberg, född Pau den 17 dec. 1899, Rickul
Johanna Elfvengren, född Lindgren den 18 dec. 1899, Rågöarna
Agneta Sjöström, född Selin den 18 dec. 1899, Ormsö

Johannes Vinter, född den 20 dec. 1899, Korkis
Johannes Alberg, född den 23 dec. 1899, Rickul
Emilie Pettersson, född Bles den 23 dec. 1899, Rickul
Karl Tens, född den 28 dec. 1899, Nuckö
Gustav Antsvee, född den 31 dec. 1899, Nuckö

60 år

Maria Beckman, född Fagerros den 2 okt. 1909, Ormsö
Elin Stahl, född Strandsten den 2 okt. 1909, Rickul
Maria Klippberg, född den 6 okt. 1909, Rickul
Ljubov Alberg, född den 10 okt. 1909, Reval
Elsa Holmberg, född den 14 okt. 1909, Reval
Lars Benholm, född den 16 okt. 1909, Ormsö
Maria Kopparberg, född Stahl den 16 okt. 1909, Rickul
Johan Widgren, född den 25 okt. 1909, Ormsö
Alma Maria Gerner, född Strickman den 27 okt. 1909, Korkin
Anders Gärdström, född den 31 okt. 1909, Ormsö
Egon Klingberg, född den 3 nov. 1909, Rickul
Artur Ribohn, född den 10 nov. 1909, Nuckö
Johannes Hamberg, född den 15 nov. 1909, Rickul
Herman Evald Markus, född den 18 nov. 1909, Reval
Anders Blomman, född den 4 dec. 1909, Ormsö
Hulda Maria Koinberg, född Erita den 8 dec. 1909, Nuckö
Terese Viksten, född Mitman den 12 dec. 1909, Nuckö
Edvard Bergman, född den 26 dec. 1909, Nuckö
Maria Samberg, född Notman den 26 dec. 1909, Ormsö

50 år

Agneta Malvine Eriksson, född Lilja den 1 okt. 1919, Ormsö
Anders Grundström, född den 2 okt. 1919, Ormsö
Linda Reets, född Ambros den 5 okt. 1919, Nuckö
Juliette Lindström, född den 9 okt. 1919, Reval
Alfred Vahur, född den 9 okt. 1919, Vippal
Agneta Nyblom, född den 12 okt. 1919, Ormsö
Lars Edvin Lilja, född den 16 okt. 1919, Ormsö
Gertrud Söderholm, född den 17 okt. 1919, Ormsö
Linda Kannel, född den 20 okt. 1919, Hapsal
Aina Maria Lorentz, född den 24 okt. 1919, Runö
Birger Vilfrid Österberg, född den 23 okt. 1919, Reval
Hans Alfred Strandberg, född den 27 okt. 1919, Runö
Hilda Marie Vesterberg, född den 27 okt. 1919, Reval
Evald Zeisig, född den 30 okt. 1919, Nuckö
Johannes Pihlman, född den 1 nov. 1919, Ormsö
Agnes Soosalu-Slet, född Piir den 1 nov. 1919, Hapsal
Valfrid Sigvard Mählberg, född den 17 nov. 1919, Rickul
Erika Ingrid Reeder, född Tammeveski den 18 nov. 1919, Hapsal
Maria Mühlberg, född Visnapuu den 19 nov. 1919, Reval
Linda Rosen, född Matsson den 23 nov. 1919, Nargö
Johannes Ilmar Hammerman, född den 24 nov. 1919, Ormsö
Ruth Marga Oebius, född Wilkman den 30 nov. 1919, Reval
Johan Grundsten, född den 8 dec. 1919, Ormsö
Anna Sjögren, född Liljebäck den 12 dec. 1919, Ormsö
Voldemar Aruvee, född den 14 dec. 1919, Nuckö
Gottfrid Lennart Thomsson, född den 14 dec. 1919, Rickul
Agneta Beckman, född den 23 dec. 1919, Ormsö
Helmer Elfengren, född den 23 dec. 1919, Rågöarna
Ulf Frithiof Wickmann, född den 24 dec. 1919, Reval
Alfred Söderman, född den 27 dec. 1919, Vippal
Rolf Evald Tacking, född den 27 dec. 1919, Dagö